

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Природничо-географічний факультет

Кафедра загальної та регіональної географії

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Декан природничо-географічного
факультету
Л.П. Міронець
вересня 2021 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Географія населення

галузь знань: 01 Освіта

спеціальність: 014 Середня освіта (Географія)

освітньо-професійна програма: Середня освіта (Географія)

мова навчання: українська

Погоджено науково-методичною
комісією природничо-географічного
факультету

« 31 » серпня 2021 р.

Голова _____
(Міронець Л.П., к.пед.н, доцент)

Суми – 2021

Розробник: Сюткін Сергій Іванович – кандидат географічних наук, доцент кафедри загальної та регіональної географії

Робоча програма розглянута на засіданні кафедри загальної та регіональної географії
Протокол № 1 від «30» серпня 2021 року.

Завідувач кафедри
загальної та регіональної географії _____ О.Г. Корнус

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 5	бакалавр	Вибіркова	
		Рік підготовки:	
3-й			
Семестр			
5-й			
Лекції			
34 год.			
Практичні, семінарські			
-			
Лабораторні			
34 год.			
Самостійна робота			
80 год.			
Консультації:			
2 год.			
Загальна кількість годин – 150		Вид контролю: залік	

1. Мета вивчення навчальної дисципліни:

формування уявлень про чисельність, склад населення і типи його відтворення на різних ієрархічних рівнях (світ, Україна, Сумська область), а також специфіку форм розселення населення з врахуванням природних та соціально-економічних факторів.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати :

- чисельність і динаміку населення світу, окремих регіонів і країн;
- фактори відтворення населення та географічні особливості їх прояву, генетичні і функціональні типи природного відтворення, причини міграційної активності різних територіальних груп населення;
- лінгвістичну та географічну класифікацію народів;
- межі працездатного віку та вікову структуру трудових ресурсів світу й України, проблеми використання праці підлітків і пенсіонерів;
- густоту населення світу та окремих країн, природні і соціально-економічні фактори, які впливають на територіальну диференціацію цього показника;
- основні напрямки внутрішніх і зовнішніх міграцій;
- типи розселення населення, класифікації і типології міських і сільських поселень, найважливіші міські агломерації та мегаполіси світу й України.

вміти :

- аналізувати літературу з проблем народонаселення, демографії та етнографії;
- моделювати демографічну ситуацію на різних ієрархічних рівнях, будувати статеві-вікові піраміди, складати баланс трудових ресурсів;
- проводити обчислення етнічних, релігійних та інших структур населення, рівнів урбанізації територій, встановлювати кореляційні залежності між природними, соціальними та економічними складовими відтворення.

Вивчення дисципліни передбачає дотримання положень Кодексу академічної доброчесності СумДПУ імені А.С.Макаренка.

Критерії оцінювання результатів навчання

Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень студента
90-100	Глибоко і міцно засвоїв програмний матеріал з географії населення; вичерпно, послідовно, грамотно і логічно його викладає. Прогнозує і передбачає подальший хід геодемографічних процесів, описує можливі наслідки, результати, що впливають з наявних даних. На основі проблемної ситуації виділяє проблему, конструє гіпотези і перевіряє їх. При цьому студент не має утруднень при відповідях на видозмінені завдання, вільно справляється із класифікаціями, типологіями та іншими видами застосування знань, показує знайомство з монографічною літературою, правильно обґрунтовує прийняті рішення, володіє різнобічними навичками і прийомами виконання практичних робіт, володіє в повному обсязі специфічним поняттєво-термінологічним апаратом навчальної дисципліни.
82-89	Твердо знає програмний матеріал, грамотно й по суті викладає його; який не допускає суттєвих неточностей у відповідях на питання, правильно застосовує теоретичні положення при вирішенні практичних питань і задач, впевнено володіє необхідними навичками і прийомами їх виконання, коректно встановлює причинно-наслідкові зв'язки.
74-81	Знає програмний матеріал, грамотно й по суті викладає його, але допускає деякі неточності під час відповіді; правильно застосовує теоретичні положення при вирішенні практичних питань і задач, володіє необхідними навичками і прийомами їх виконання. Самостійно відтворює знання з елементами перетворення. Застосовує їх у видозміненій, але близькій до типової ситуації, однак потребує допомоги викладача. Дає свою власну інтерпретацію матеріалу (пояснення, короткий виклад). Уміє встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, здійснює перенесення дій.
64-73	Має знання лише основного матеріалу, але не засвоїв його окремих деталей, допускає неточності, недостатньо правильні формулювання, порушення послідовності у викладі програмного матеріалу і відчуває утруднення при виконанні практичних робіт і розв'язанні задач.
60-63	Самостійно відтворює інформацію та застосовує її у типовій ситуації, але при цьому виявляє невпевненість у своїх діях. На основі фактів робить висновки, але за допомогою викладача, намагається зробити звіт про виконані дії.
35-59	Не знає більшої частини програмного матеріалу, допускає суттєві помилки; не володіє у достатньому обсязі поняттєво-термінологічним апаратом географії населення; невпевнено, із помилками виконує практичні, зокрема розрахункові завдання; не вміє наводити приклади із життя та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; відтворює інформацію лише на основі зовнішньої підказки.
1-34	Має лише загальне уявлення про навчальну дисципліну, знання програмного матеріалу носить фрагментарний характер, відповіді на запитання дає «так» чи «ні».

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль											Разом	Сума	
РОЗДІЛ 1						РОЗДІЛ 2							
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	60	100
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5		
Контроль самостійної роботи											40		
3	3	4	3	3	4	3	4	4	3	3		3	

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	A	відмінно
82 – 89	B	добре
74 – 81	C	
64 – 73	D	задовільно
60 – 63	E	
35 – 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

3. Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання є: залік, контрольні роботи (тести), доповіді, практичні роботи, проект-презентації. Оцінювання знань і навичок студентів враховує всі види занять, які передбачені програмою навчальної дисципліни.

4. Програма навчальної дисципліни

4.1. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

Розділ 1. Чисельність, відтворення та структури населення.

Тема 1. Об'єкт, предмет та завдання географії населення.

Антропогеографія і «географія людини». Зародження і становлення географії населення. Двоєдність об'єкту дослідження. Міжпредметні зв'язки. Демографічна статистика. Постійне і наявне населення.

Тема 2. Чисельність і відтворення населення світу.

Чисельність, склад і режим відтворення населення. Безперервність процесу самооновлення населення за рахунок зміни людських поколінь. Поділ відтворення на природне і механічне; три основних режими відтворення: розширений, простий і звужений. Демографічна формула як математичний запис чисельного співвідношення між народжуваністю, смертністю та природним приростом.

Тема 3. Фактори відтворення населення.

Фактор як умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер або головну рису. Поділ факторів відтворення населення на внутрішньо властиві людським спільнотам (натуральні) і зовнішні (штучні). Натуральні фактори: матеріальні умови життя, зайнятість, культура, соціальні потрясіння, урбанізація, конфесійний (релігійний), етнічний та психологічний; до штучних відноситься демографічна політика держави.

Тема 4. Статеві-вікова структура населення.

3 періоди в житті людини: доробочий (дитячий), робочий (працевдатний), післяробочий (пенсійний). На основі динаміки співвідношення часток населення у названих проміжках

часу і здійснюється типологія вікових структур (виділяються регресивний, прогресивний і стаціонарний типи). Типи статевої структури населення: з переважанням чоловіків (близько 90 країн світу), з переважанням жінок (115 країн) та з паритетною статевою структурою (лише 25 країн). В цілому на Землі чоловіків більше, ніж жінок. Геодемографічна ситуація як співвідношення народжуваності, смертності, міграційної рухливості, що склалося на даний час у певній територіальній групі населення і створило його статево-вікову структуру та передумови подальшого відтворення.

Тема 5. Расова та етнічна структура населення світу.

Раси як великі групи людей, що мають спільне походження і подібні зовнішні ознаки, які передаються спадково (колір шкіри, волосся, очей, форма носа і губ, зріст та інше). Метисація як процес змішування рас, який підтверджує біологічну єдність людства. Основні раси і перехідні міжрасові форми. Етнос як усталена спільність людей, що історично склалася на певній території і позначена спільністю мови, культури, побуту, психічного складу, єдністю етнічної самосвідомості тощо. Етнічні ознаки як такі, що мають традиційність та всеохоплюваність в межах етносу та специфічні лише для нього. Головні етнічні ознаки: територія, мова, етнічна самосвідомість, етнічний менталітет, спільність економічного життя, мінімальна чисельність населення тощо.

Тема 6. Класифікації народів.

Кількісна, географічна та лінгвістична класифікації етносів світу. Поділ етносів на найбільші (>100 млн. представників), великі (від 1 до 100 млн.), середні (100 тис. – 1 млн.) та малі (<100 тис. осіб). Географічна класифікація етносів та адміністративно-територіальний устрій держав (зокрема федеративних). Лінгвістична класифікація народів. Мовні підгрупи, групи і сім'ї.

Тема 7. Трудові ресурси та їх використання.

Трудові ресурси як частина населення, яка володіє сукупністю фізичних і духовних ознак, що дозволяють працювати. Якісний і кількісний підходи до визначення трудових ресурсів. вікові групи трудових ресурсів та їх специфіка. Безробіття як соціально-економічне явище. Типологія країн на основі використання трудових ресурсів у різних сферах господарства.

Розділ 2. Форми розселення населення.

Тема 8. Розселення та його форми.

Розподіл населення по території та форми його територіальної організації у вигляді системи населених пунктів (поселень). Поселення як первинний елемент та головна операційна одиниця вивчення розселення. Порівняння підходів до визначення населених пунктів представниками різних галузей знань. Виробничий принцип як провідний у виділенні та вивченні окремих форм розселення. Постійні населені пункти як головна форма розселення. Сезонні, пересувні і тимчасові поселення. Дисперсне розселення. Урбанізація як процес зростання частки міського населення, підвищення ролі міст в житті суспільства та поширення міського способу життя на всю мережу поселень.

Тема 9. Процес урбанізації: етапи, форми, типи.

Етапи урбанізації: початкова урбанізація, субурбанізація, рурбанізація, контрурбанізація. Кожному етапу властиві свої форми прояву. Субурбанізація та міські агломерації (моно- і поліцентричні). Рурбанізація та мегаполіси. Контрурбанізація і відтік населення з великих міст та ядер міських агломерацій.

Тема 10. Географія міських поселень.

Зв'язок раціональної територіальної організації міських поселень з їхніми планувальними формами. Практика містобудування і типові планувальні структури міст: радіальна, радіально-кільцева (концентрична), шахова (квартальна), лінійна, ускладнена лінійна, стільникова та групова (змішана). Хибна урбанізація та хаотична забудова (відсутність територіального планування як такого).

Тема 11. Географія сільських поселень.

Поділ сільських поселень за показниками людності на найдрібніші, дрібні, середні, крупні та найкрупніші. Функціональна типологія (поділ сільських поселень на 3 основних типи –

сільськогосподарські, несільськогосподарські та змішані з низкою підтипів). Вплив природного середовища на сільське розселення і топографічна типологія сільських населених пунктів (прирічковий, вододільний, яружно-балковий, гірсько-долинний, гребеневий і карнизний типи поселень).

Тема 12. Заселеність території земної кулі.

Густота (щільність) населення як чисельність постійного населення, що припадає на одиницю площі (1 км²). Середньосвітовий показник густоти населення. Ареали підвищеної густоти населення (Східноазійський, Південноазійський, Західноєвропейський, Північноамериканський та Південноамериканський). Роль механічного відтворення в освоєнні зручних для проживання територій планети. Сплески міграційної активності («хвилі міграції»): гунська, арабська, монголо-татарська хвилі, «стара еміграція» і «нова еміграція». Сучасні міграції не носять «хвильового» характеру та змінили свої напрямки. «Сходінчатість» як феномен сучасних міграцій. Фемінізація міграцій.

4.2. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма					Заочна форма						
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		Лекції	Практ.	Лабор.	Конс.	Самост.р		Лекції	Практ.	Лабор.	Конс.	Самост.р
Розділ 1. Чисельність, відтворення та структури населення												
Тема 1. Об'єкт, предмет та завдання географії населення	10	2		2		6						
Тема 2. Чисельність і відтворення населення світу	12	2		4		6						
Тема 3. Фактори відтворення населення	13	4		2		7						
Тема 4. Статеві-вікова структура населення	13	2		4		7						
Тема 5. Расова та етнічна структура населення світу	12	2		4		6						
Тема 6. Класифікації народів	12	4		2		6						
Тема 7. Трудові ресурси та їх використання	13	4		2		7						
<i>Разом за розділом 1</i>	85	20		20		45						
Розділ 2. Форми розселення населення												
Тема 8. Розселення та його форми	13	4		2		7						
Тема 9. Процес урбанізації: етапи, форми, типи	14	4		4		6						
Тема 10. Географія міських поселень	13	2		4		7						
Тема 11. Географія сільських поселень	12	2		2		8						
Тема 12. Заселеність території земної кулі	13	2		2	2	7						
<i>Разом за розділом 2</i>	65	14		14	2	35						
Всього	150	34		34	2	80						

Теми семінарських і практичних занять

Виконання практичних робіт і проведення семінарів даною програмою не передбачено.

Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1.	Структурно-логічна схема вивчення населення.	2	
2.	Чисельність населення та методика проведення його переписів.	2	
3.	Функціональні та генетичні (історичні) типи природного відтворення населення. Методика демографічних прогнозів.	2	
4.	Територіальна диференціація демографічних процесів в Україні.	2	
5.	Міграційні рухи населення. Внутрішня і зовнішня міграція.	2	
6.	Типи вікової і статевий структури населення.	2	
7.	Статеві-вікові піраміди.	2	
8.	Типи етносів. Провідні етнічні ознаки.	2	
9.	Етнічні процеси.	2	
10.	Етнічна типологія країн світу.	2	
11.	Індекс етнічної мозаїчності Б. Еккеля.	2	
12.	Кількісні та якісні характеристики трудових ресурсів.	2	
13.	Трудові ресурси України.	2	
14.	Рівні урбанізації країн світу.	2	
15.	Специфіка прояву процесу урбанізації в Україні.	2	
16.	«Хвилі» міграцій: історія, географія, наслідки.	2	
17.	Територіальна структура української діаспори.	2	
	<i>Разом</i>	34	

5. Рекомендовані джерела інформації

Основні

1. Гудзеляк І.І. Географія населення : навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 126 с.
https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/%D0%93%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_2017_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87.%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf
2. Hozhenko L.P., Siutkin S.I. Territorial differentiation of the language situation in Sumy region as a factor of formation of regional identity // Часопис соціально-економічної географії. 2021. Вип. 30. С. 59-66. <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/11405>
3. Гоженко Л.П., Сюткін С.І. Соціально-географічний аналіз регіональної ідентичності населення Сумщини // Наукові записки СумДПУ імені А.С.Макаренка. Географічні науки. 2020. Том 2. Вип. 1. С. 120-134. <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/8873>
4. Підгорний А.З., Самотоєнкова О.В., Ольвінська Ю.О., Вітковська К.В. Соціально-демографічна статистика: підручник. Одеса: ФОП Гуляєва В. М., 2016. 424 с. <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6428/1/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1>

[%87%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0.pdf](#)

5. Сюткін С.І. Географія населення : методичні вказівки для виконання самостійної роботи студентів. Суми: ФОП Цьома С.П., 2016. 32 с.
<http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/9468>
6. Сюткін С.І., Юрченко С.В. Теоретичні засади суспільно-географічної оцінки якості життя населення // Освітні й наукові виміри географії та туризму: Збірник матеріалів II Всеукраїнської наук.-практ. інтернет конф. з міжнародною участю (м. Полтава, 26 березня 2019 р.). Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2019. С. 91-93.
<http://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/7184>

Додаткові

1. Гоженко Л.П., Сюткін С.І. Формування регіональної ідентичності населення Сумщини // П'яті Сумські наукові географічні читання: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (Суми, 9-11 жовтня 2020 р.) [Електронний ресурс] / СумДПУ імені А.С. Макаренка, Сумський відділ Українського географічного товариства; [упорядник Корнус А.О.]. Елект. текст. дані. Суми. 2020. 193 с. 1 електр. опт. диск (CD-R). С. 60-63.
<http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/9474>
2. Горошко А.Г., Сюткін С.І. Вплив екологічних факторів на геодемографічну ситуацію // Актуальні проблеми дослідження довкілля : Зб. наук. праць за матеріалами VIII Міжнародної наук. конф. (24-26 травня 2019 р., м. Суми). Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. С. 159-160. <http://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/7392>
3. Микитенко Т.В., Сюткін С.І. Головні чинники розвитку приміської зони м. Суми // Треті Сумські наукові географічні читання: Збірник матеріалів Всеукраїнської наук. конф. (м. Суми 12-14 жовтня 2018 р.) [Електронний ресурс] / СумДПУ імені А.С. Макаренка, Сумський відділ Українського географічного товариства; [упорядник Корнус А.О.]. Елект. текст. дані. Суми. 2018. 201 с. 1 електр. опт. диск (CD-R). С. 135-139.
<http://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/5933>
4. Сюткін С.І., Левченко Т.О. Напрямки і масштаби міграцій населення Сумської області // Другі Сумські наукові географічні читання: Збірник матеріалів Всеукраїнської наук. конф. (м. Суми 10-12 листопада 2017 р.) [Електронний ресурс] / СумДПУ імені А.С. Макаренка, Сумський відділ Українського географічного товариства; [упорядник Корнус А.О.]. Елект. текст. дані. Суми. 2017. 145 с. 1 електр. опт. диск (CD-R) – С.35-39.
<http://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/3153>
5. Юрченко С.В., Сюткін С.І. Екологічні чинники якості життя населення // Актуальні проблеми дослідження довкілля : Зб. наук. праць за матеріалами VIII Міжнародної наук. конф. (24-26 травня 2019 р., м. Суми). Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. С. 232-234. <http://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/7395>

Інформаційні ресурси

1. Державна служба статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України імені М.В. Птухи <http://www.idss.org.ua>
3. Представництво ООН в Україні <http://www.un.org.ua/ua/>
4. Фонд народонаселення ООН <http://www.unfpa.org/>
5. Фонд народонаселення ООН в Україні <http://www.unfpa.org.ua/>
6. Програма ООН з населених пунктів <http://unhabitat.org/>
7. Дитячий фонд ООН <http://www.unicef.org/>
8. Програма ООН-жінки <http://www.unwomen.org/en>
9. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців <http://www.unhcr.org/>
10. Комісія по населенню і розвитку Економічної і соціальної Ради ООН <http://www.un.org/en/development/desa/population/commission/index.shtml>
11. Організація ООН з питань освіти, науки і культури <http://en.unesco.org/>

12. Міжнародна організація праці <http://www.ilo.org/global/langen/index.htm>
13. Представництво МОП в Україні <http://www.un.kiev.ua/ilo>
14. Міжнародна організація з міграції <http://www.iom.int/>
15. Всесвітня організація з охорони здоров'я <http://www.who.int/en/>
16. Статистична комісія ООН <http://unstats.un.org/unsd/default.htm>
17. Рада з народонаселення <http://www.popcouncil.org/>
18. Бюро інформації про населення <http://www.prb.org>
19. Європейська асоціація з вивчення населення <http://www.eaps.nl/>
20. Євростат <http://ec.europa.eu/eurostat>

**6. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення,
використання яких передбачає навчальна дисципліна**

1. Банк даних про населення України http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp
2. Довідкові атласи світу.
3. Інтерактивна мапа адміністративно-територіальних одиниць України:
<https://atu.decentralization.gov.ua/?fbclid=IwAR111gdFTz8AhbVJC6Hizf3SYSXFYTIgzeUA2A0wEYsmUeidhd13vYfd4U#atlas>
4. Мультимедійне обладнання (ноутбук, проектор).